

Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum (Geçmişten Günümüze Bir Tahlil Denemesi)*, İstanbul: Otto Yayınları, 2016, 164 sayfa. ISBN: 9786059168564.

Değerlendiren: Ercan Şen*

Nasların anlaşılması ve yorumlanması konusunda günümüze kadar Müslümanlar tarafından pek çok yöntem geliştirilmiş ve geliştirilmeye devam edilmiştir. Haddizatında usûl-i fıkıh ilminin temel uğraş alanına giren nasları anlama ve yorumlama meselesi, Tefsir ilmi ve usulünü alakadar etmektedir. Zira tefsir usûlü bir ilim olarak Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında birtakım temel ilke ve yöntemler ortaya koymakta ve bunların nasıl kullanılması gerektiği noktasında bazı bilgiler sunmaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında tefsir usûlünün temel gayelerinden birinin Kur'ân'ın anlaşılması olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Kur'ân'ı anlama ve yorumlamayı merkeze alan her yaklaşım ve yöntem doğrudan tefsir usûlünün kapsamına girmektedir.

Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması çerçevesinde bilinen ve en çok başvurulan tefsir yöntemleri naklî (rivayet), aklî (dirayet), fikhî, lügavî, mezhebî, işârî, felsefî, bâtinî, zahirî gibi klasik ekollerin yanı sıra mevzûî, fennî, ictimâî ve edebî gibi çağdaş tefsir ekolleridir. Adı geçen ekoller gibi kâmil manada bir tefsir ekolü ya da Kur'ân'ı anlama ve yorumlama yöntemi hüviyetini kazanamamış olsa da bu çerçevede dikkate değer yaklaşımlardan bir diğeri de “gâî” ya da “makâsîd” öncelikli anlama ve yorumlama yaklaşımıdır.

“Gâî” ya da “makâsîd” öncelikli yorum anlayışı, dinî nasların zâhirî delaletlerinin dışına çıkarak onların temel gaye ve maksadını dikkate almaya dayalı anlama ve yorumlama yöntemidir. Diğer bir tabirle nasların anlaşılması ve yorumlanmasında sadece lafza bağlı kalmayarak onların genel maksatlarına ve ruhuna önem veren bir anlama ve yorumlama biçimidir. Daha ziyade fıkıh ilmi alanında kullanılan bu yorum biçimi, klasik tefsir geleneği içerisinde pek bilinmeyen ve başvurulmayan bir anlama metodudur. İncelediğimiz bu araştırmada, Kur'ân'ın anlaşılmasında gâî

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.

yorumun da devreye sokulmasının gerekliliği üzerinde durulmakta, bu yöntemin İslam'ın güncel vasfını ortaya çıkarıp kimi konularda fikir birliğini sağlamaya imkân tanıyacağı ve bir ölçüde zannîliğe ve subjektifliğe engel olacağı öne sürülmektedir. Bu çerçevede çalışma boyunca gâî yorum yönteminin geçmişten günümüze bir tasviri yapılmakta, akabinde bu yorumun belli başlı temsilcilerinin görüşlerine yer verilmekte ve son olarak da bu yorum biçiminin tefsir alanındaki yansımaları ve izdüşümleri izah edilmektedir.

Meânî, mehâsin, makâsîd, hikmet, delil, illet, gaye, garaz gibi kavramlar başta olmak üzere gâî yorum anlayışının temel kavramlarının ele alındığı çalışmanın giriş bölümünde daha çok teorik çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Ancak sınırlı bir alanda bu kadar fazla teknik kavramın bir arada yer alması okuyucuyu kavramları takipte sıkıntıya düşürmüştür. Teorik çerçeve ile birlikte giriş kısmında gâî yorum anlayışının tarihî arka planı ele alınıp onun diğer yorum türlerinden farkına temas edilerek, en temelde bu metodun anlam ve delaleti ne bütünüyle metne indirmediği, ne de bütünüyle metni devre dışı bıraktığı üzerinde durulmuştur. Giriş kısmının sonlarında ise –çalışmanın ilerleyen sayfalarında da yer yer vurgulandığı gibi– gâî yorumun önemi ya da onun anlam ve yoruma sağladığı faydalar, maddeler halinde şöyle hülasa edilmiştir: Karşılaşılan yeni olayların dinin küllî maksatlarını esas alarak çözüme kavuşturulmasına imkân vermesiyle İslam dininin güncel olma vasfını ortaya çıkarması, Müslümanlar arasındaki görüş ayrılıklarını azaltmaya katkı sunma potansiyeli taşıması, imanı kuvvetlendirerek dinin salt emir ve buyruklardan ibaret olmayıp hikmet ve faydalarına da dikkat çekmesi, dinî nasların anlam ve delaletini belirlemede zannîliğe ve sübjektifliğe engel olmak suretiyle kesinliğe ve nesnelliğe imkan tanımasıdır. Her ne kadar bu hususlar gâî yorumun önemine ve faydalı taraflarına işaret etse de bunların yeniden ve detaylı olarak mülâhazasına ihtiyaç olduğu aşîkârdır.

Çalışmanın birinci bölümünde gâî düşünce metodunun fikrî ve tarihî gelişimi erken dönem (sahabe ve tâbiün dönemi), tedvin dönemi, klasik dönem ve yakın dönem olmak üzere dört safhada ele alınmış; ilk iki dönemde bu düşüncenin bilkuvve olarak mevcudiyetine dair bazı somut örnekler üzerinden dikkat çekilmiştir. Bu metodun terimleşme ve literatüre girme döneminin hicri 5. asırla birlikte başladığı, öncelikle Cüveynî başta olmak üzere Gazzalî, Fahreddin Razi, İbn Rüşd, Âmidî, İzz b. Abdisselam, Karâfî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve bilhassa Şâtıbî gibi isimlerin bu yaklaşımın en önemli temsilcileri olduğuna işaret edilmiştir. Şâtıbî'den sonra -Şah Veliyyullah Dihlevî hariç- tekrara düştüğü ve bir nevi durgunluk dönemi yaşadığı aktarılan bu yaklaşımın son dönemlerde yeniden canlanma eğilimine girdiği ve yakın dönemde gâî yorumun Tâhir b. Aşur'la yeniden canlanarak fıkıh usûlünden bağımsız ve ona alternatif bir ilim dalı olarak gündeme geldiği belirtil-

miştir. Ancak bu noktada gâî yaklaşımın neden Şatıbî'den sonra donuklaştığı ve son dönemlerde hangi gerekçelerle canlandığına dair pek fazla açıklama yapılmamıştır. Ayrıca birinci bölümde nasların ta'lili, maslahat, gaye ve maksatlarının tespiti ve taksimi, gâî yoruma zemin oluşturan naslar hakkında muhtasar ve müfid bazı açıklamalar yapılmıştır.

İkinci bölüm yenilikçi söylem ve gâî yorum arasındaki münasebete tahsis edilmiştir. Bu bağlamda geleneksel yorum anlayışının nasları anlama ve yorumlamada lafızcı, tikelci ve illeti esas alan bir yapı arzettiği için eleştirildiği, bunun alternatifi olan yenilikçi söylemin ise dini metinleri yorumlarken nüzul dönemi şartlarını dikkate almayı önemseydiği, bütüncül bir bakış ve genel amaçları yeniden gündeme getirdiği, diğer bir ifadeyle makâsıdın içeriğinin belirlenmesine taraftar olduğu mukayeseli bir yaklaşımla gözler önüne serilmiştir. Fakat burada şunu vurgulamamız gerekir ki "yenilikçi söylem" tabiri kısmen askıda bırakılmış, bu söylemin temel tezleri ve yeni olarak nelere dikkat çektiği üzerinde fazla durulmadığı için tartışmanın temeline dair bazı noktalar okuyucuya kapalı kalmıştır. Üstelik yenilikçi söylemin temsilcileri olarak sadece Fazlurrahman, Câbirî ve Nasr Hamid Ebû Zeyd'in görüşleri gündeme getirilerek bu isimlerin geleneksel yönetime olan bazı eleştirileri sıralanmıştır. Öte yandan yenilikçi söylem sahiplerinin daha çok modernist ve tarihselci yaklaşımın öncüleri olduğuna dair tek bir açıklama dahi yapılmadığı gibi, kendilerine yenilikçi kesimin en önemli temsilcileri sıfatı uygun görülmemiştir.

Çalışmanın tefsir ilmini doğrudan ilgilendiren üçüncü bölümünde ise, tefsirde gâî yorumun imkân ile son dönem müfessirlerinden olan Reşid Rıza ve İbn Âşûr'un Kur'an'ın geneline ve hususen bazı ayetlere yaklaşımları özelinde somut bazı örnekler üzerinden gâî yaklaşıma dair kimi yorumlar üzerinde durulmuştur. Yazarın da belirttiği üzere klasik tefsir geleneğinin ana eğilimlerine bakıldığında, Kur'an'ın cüz'i pasajlarından hareketle küllî maksatlarını tespit eden ve bu maksatları dikkate alan bir anlama ve yorumlama biçiminin mevcut olmadığı müsllemeldir. Modern dönemde değişime uğrayan pek çok husus gibi, Kur'an'ı anlama ve yorumlama metotlarında da birtakım değişiklikler meydana gelmiş; kısaca gâî yorum adı verilen Kur'an'ın küllî maksatlarını tespit eden ve Kur'an ibarelerini anlamlandırırken bu maksatları dikkate alan veya almaya çalışan yorum telakkisi öne çıkmaya başlamıştır. Nitekim bu telakkiye göre, Kur'an'ın en temel maksadı ya da en üst gaye ve amacı ıslahtır. Bunun içerisine dinî, ferdî, ictimai, siyasî ve teşriî ıslah girmektedir. İslahı sağlayacak adımlar ise adalet, eşitlik, fıtrat, mesâlihîn temini ve mefâsîdîn def'i, fezâilî temin ve rezâilden kaçınma gibi bazı temel hareket noktalarıdır. Söz konusu hareket noktaları, gâî yorumun Kur'an'ın tamamını dikkate alarak meselelere yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Kitapta işlenen fikre bütüncül bir gözle bakıldığında gâî yorum yönteminin asıl olarak Kur'ân'ı anlama ve karşılaşılan yeni olaylara çözüm üretmede başvurulan bir ichtihad yolu olarak fukaha tarafından ortaya konulan ve sınırları çizilen bir yorum anlayışı olduğu, dolayısıyla bu yorum yönteminin ne seb itibariyle fikhî düşünce geleneğine ait olduğu, bundan dolayı klasik/geleneksel tefsir anlayışında bu yaklaşımın tercih edilmediği, ancak modern dönem tefsirinde bu yaklaşıma belirgin bir yöneliş olduğu, hatta bunun bir ihtiyaçtan kaynaklandığı gösterilmek istenmiştir.

Söz konusu eser, fıkıh usûlü ve tefsir gibi İslamî ilimlerin kimi dallarında kullanılan bazı metotların ihtiyaç hâsıl olduğunda birbirlerine destek verebileceğini gösteren somut bir çalışma hüviyeti taşıdığı gibi, tefsir ilminde gâî yorumun imkânını sorgulayan bir araştırma olması hasebiyle de takdire şayandır. Ancak tefsirde gâî yorumun yeri ve önemi hususunda kabul ve red yönüyle söylenecek ve yazılacak daha birçok hususun var olduğu da izahtan varestedir. Dolayısıyla tefsirde gâî yorum anlayışının imkânı daha fazla irdelenmeye, tenkide ve imal-i fikre muhtaçtır.

Son olarak çalışmanın üslubuna bakıldığında, kitabın genelinde parantez veya tırnak işareti içerisinde ard arda kavramlar sıralanmış, bu durum hem akıcılığı bozmuş hem de bir kavram enfasyonu ortaya çıkarmıştır. İşlenen konunun tabiatı gereği olsa da teknik tabirlere ve tanımlara sıkça yer verilmesi, eserin ortalama okuyucu tarafından anlaşılmasını bir hayli güçleştirmiştir.